

Jalostustyön kehittämisestä

Mikä tekee ylämaankarjalle rotuna hyvää?

Kirjoittanut Stephan Janz

Jokainen kasvattaja unelmoi taluttavansa tärkeässä näyttelyssä kehään ylivoimaisen champion-sonnin. Kun emot tuottavat tasaisesti lupaavia siitossonnin alkuja, karjaa pidetään korkeatasoisena. Palkitun hiehon ostaja unelmoi mielessään supersonneista, joita tämä valioeläin pian synnyttää.

Sonnista on laajalti tullut hyvän jalostuksen esikuva. Useasti kasvattajien rupattellessa jalostustyön saavutuksista tai valitellessa jalostuksen puutetta päädytään lauseeseen, josta, pelottavaa kyllä, on muodostumassa koko jalostuksen ykkössääntö: "Sonni on puoli karjaa."

Tämä kuivakas päätelmä on yhtä lailla totta kuin tyhjämpäiväinen. Päätelmästä on kuitenkin vaivihkaa muodostumassa koko jalostuksen uskontunnustus. Näköalamme jalostukseen ovat kapenemassa vain supersonneihin. Näin arvostamme naaraissa vain potentiaalisia supersonnin emiä. Olemme päätyvässä jalostukselliseen näkemykseen, joka mielestäni on rodulle ongelmallinen.

Yritän artikkelissa valottaa näkemystäni. Alkajaisiksi on muistettava: Ylämaankarjan jalostuksen perinteinen päätekijä on aina ja syystä ollut toimiva lehmä, joka monastikaan ei juuri muistuta säkenöivää kehäkaunotarta.

1. Alustavia huomioita

Ylämaankarja on liharotu

Liha- ja maitorotujen ero on Saksassa hyvin vakiintunut. Haluttu lopputuote, liha tai maito, on hallinnut kasvattajien valintoja niin kauan, että geneettistä erikoistumista on tapahtunut. Huippumaidontuottajat eivät ole huippulihantuottajia ja päinvastoin. Tietyllä oikeutuksella ylämaankarja luetaan nykyisin liharoduksi, koska liha on jo pitkään ollut sen pääasiallinen tuote.

Ylämaankarja soveltuu laajaperäiseen tuotantoon

Ero laajaperäiseen tuotantoon ja tehotuotantoon soveltuvien rotujen välillä on myös hyvin vakiintunut. Tehotuotannon rodut on jalostettu monikäyttöisistä maatiaisroduista tavoitteena yksipuolisesti korkea lihantuotanto ja varhainen teuraskypsyys optimaalisissa ruokinta- ja hoitoolosuhteissa. Laajaperäiseen tuotantoon soveltuvat rodut eivät ole syntyneet kasvattajien tarkoituksellisista jalostusponnistuksista. Ne ovat pikemminkin vuosisatoja kestäneen äärimmäiseen ilmastoon ja saatavilla olevaan ravintoon sopeutumisen tulos, eräänlainen muinais-

jäänne menneiltä ajoilta. Nimetäänkö rotu tehotuotantoon vai laajaperäiseen tuotantoon soveltuvaksi ei riipu vallitsevista olosuhteista, vaan tavasta, jolla kyseinen rotu näihin olosuhteisiin vastaa. Väkirehuruokinnalla charolais kasvattaa lihasta, ylämaankarja rasvoittuu. Perinteinen ylämaankarja sen sijaan menestyy vielä olosuhteissa, joissa muilla roduilla olisi vaikeuksia pysyä ylipäänsä hengissä.

Ylämaankarja on feminiininen rotu

Saksassa liharotujen erottelu käyttötarkoituksen mukaan ei ole kovin vakiintunut, vaikka tämä ero kuvaa parhaiten ylämaankarjan erikoispiirteitä ja tekee siitä taloudellisesti kiinnostavan mahdollisuuden vielä nykyään.

Britanniassa jo kauan käytössä olleessa monirotuudessa risteytysohjelmassa risteytysketjun viimeisen eli päättösonnin tehtävä on siittää eläin, joka optimaalisissa kasvatusolosuhteissa tuottaa lihakkaan, nopeasti teuraskypsytävän eläimen. Lopputuotokselta ei sukupuolesta riippumatta odoteta pitkäikäi-

syttä, mainittavia emo-ominaisuuksia tai hyvää maidontuotantokykyä. Lyhyessä ajassa saavutettu massiivinen teuraspaino riittää. Risteytysketjun päättösonnin maskuliiniset ominaisuudet on viritetty jalostuksellisesti äärimmilleen.

Ketjun alussa käytetään feminiiniseen rotuun kuuluvaa lehmää. Sen tärkein ominaisuus on kyky synnyttää joka vuosi terve vasikka ilmastollisesti, maantieteellisesti ja ruokinnallisesti muille roduille kestävässä olosuhteissa alueilla, jotka eivät sovellu tehomatalouteen. Lehmän tulee olla vankka ja ketterä ja sillä pitää olla erinomainen laihan karkearehun hyväksikäyttökyky. Sen voimin se pystyy tuottamaan maidon vasikalleen, huolehtimaan omasta kunnostaan ja valmistautumaan samaan aikaan seuraavaan poikimiseen. Lehmän täytyy olla pitkäikäinen, jotta karjan uudistamiskustannukset pysyvät alhaisina. Kaikkien näiden ominaisuuksien tulee olla perinnöllisesti vaikiintuneita.

Moniroturisteyttämisestä

Skotlannissa hyväksi havaittu risteytysohjelma näyttää suurin piirtein tältä: Ensin ylämaan lehmä risteytetään whitebred shorthorn -sonnilla. Ensimmäisen polven F1-risteytyssonnit ovat nopeakasvuisempia ja lihakkaampia kuin puhtaat ylämaalaiset. Ne kykenevät silti laiduntamaan vähempiarvoisia alueita. F1-hiehoista kasvatetaan Skotlannissa yleisiä emolehmiä "hill cow", jotka kestävyudessa ja emo-ominaisuuksissa ovat ylämaalaisen veroisia. Ne astutetaan mannermaisilla lihasonneilla. Syntyvä F2 -vasikka on jo lihomiskykyinen lopputuote kuitenkin melko laajaperäisesti kasvatettavista emoista.

Toinen vaihtoehto on tuottaa F2 -risteytys simmentalsonnilla. Näin saadaan runsas-maitoinen emolehmä, joka tosin tarvitsee paremmat ruokinnalliset olosuhteet hyödyntääkseen täysin tuotanto-ominaisuutensa. Tällainen emolehmä voidaan sitten astuttaa millä tahansa raskasrakenteisella päättösonnilla synnyttämään lopputuotteen.

Risteytyselinvoiman siivittämänä tällainen risteytysketju saavuttaa kolmessa tai neljässä sukupolvessa jotain, mihin yksittäisen rodun käytöllä ei päästä. Pystytään hyödyntämään Skotlannin äärialueet tehokkaaseen lihantuotantoon, yhdistetään kestävyys, hyvä maidontuotanto ja lihakuus.

Risteytysohjelma tarvitsee tietysti myös puhdasrotuisten eläinten jalostusta. Jotta risteytyselinvoima säilyisi, tulisi risteytettävien rotujen olla geneettisesti riittävän etäällä toisistaan. Olisi täysin hyödytöntä risteyttää ylämaalaisia ja gallowaytä tai yhtäläillä limousinea ja charolaista, koska ne ovat jo erikoistuneet samoihin ominaisuuksiin.

Ylämaankarja on erikoistunut rotu

Holstein-friisiläinen antaa eniten maitoa, charolais on raskasrakenteisin, blonde d'aquitaine on erikoistunut vaikeisiin poiki-

misiin, eringer on erikoistunut lehmien valtaisteluihin ja espanjalaiset sonnit härkätäisteluihin.

Myös ylämaankarja on erikoistunut. Sen erikoisala on tuottavuus äärioloissa. Se on sopeutunut kestävämmään märkää, kylmää ja tuulista säätä ja erikoistunut liikkumaan jyrkän mäkisessä, soisessa ja kivikkoisessa maastossa käyttäen hyväkseen laidunten köyhän rehun niityillä, kanervikoissa, suo- mailla ja nummilla.

"Ylämaankarja on sopeutuva" oli Highland Cattle Societyn 1970-luvun ajattelematon myyninedistämislause. Se ei ota huomioon rodun poikkeuksellisia erikoisominaisuuksia. Väitettiin, että ylämaankarja voi sopeutua mihin tahansa ilmastoon, ruokintaan ja hoitomuotoon ja menestyä ja suoriutua kaikkialla. Ylämaankarja ei ole mikään ihanteellinen joka paikan rotu. Useimmilla seuduilla ja pitopaikoilla Saksassa mikä tahansa risteytyslehmä menestyy yhtä hyvin kuin ylämaalainen tai jopa paremmin.

Syrjähyppy

"Rodun tulee soveltua ilmastoon menestyäkseen" (W.Youatt)

Toistaiseksi olen tuonut esille itsestäänselvyksiä. Mitä niillä on otsikon kanssa tekemistä? Tosiaan itsestäänselvyksiä, mutta itsestäänselvyksiä ei tule ylenkatsoa. Ne ovat henkisiä peruspilareita, joihin on hyvä tukeutua. Asiaan kyllä päästään pikkuhiljaa.

Vielä itsestäänselvyys, jota ei voi liikaa korostaa: Ylämaankarja on laajaperäisesti kasvatettava rotu ja äärimmäisen sopeutunut skotlantilaiseen ilmastoon ja olosuhteisiin.

Ken saa kokea Ylämaan syrjäisen, jyrkän, kivisen, rämeisen kapean laakson ylipääsemättömyyden, ken tunnistaa nahoissaan talvimyrskyn ruoskaniskuin ajaman kylmän sateen etsittäessään suojaa läntisen rannikon saarilla ja kukkuloilla, ken tosissaan tiedostaa, kuinka lyhyt kasvukausi siellä on, kuinka laihaa niukka rehu vuorien laiturilla

on ja kuinka vaikeaa on korjata riittävästi kellosta talvirehua edes nykyisellä tehokkaalla sadonkorjuutekniikalla, vain hän kykenee todella oivaltamaan karjan jalostajan näkökulmasta olosuhteiden merkityksen ja saattaa itse arvioida, kuinka karjan jalostuksen ensimmäinen väittäjä "Rodun on sopeuduttava ilmastoon ja pito-olosuhteisiin" pitää edelleen paikkansa ylämaankarjan osalta.

Vain rotu, jolla on villava pohjakarva ja pitkä peitinkarva voi kestää jatkuvan kylmän kosteuden. Vain rotu, joka kykenee käyttämään lyhyen kasvukauden tehokkaaseen rasvavarastojen (teurastuotannossa nykyisin epätoivottavaan) kasvattamiseen, voi selvitä ja menestyä täällä. Perinnöllinen nopeakasvuisuus ei auta selviämään hengissä näissä oloissa. Sen sijaan kestävyys ja pitkäikäisyys ovat toivottavia ominaisuuksia. Mahdollisimman korkea teuraspaino ei kuvaa geneettistä sopeutumista näihin oloihin. Sen sijaan siitä kertovat neljä kestäväää ja toimivaa jalkaa, etenkin siitossonneilla. Vain ylivoimainen vähäarvoisen, karkean rehun käyttökyky takaa hengissä selviämisen, viihtymisen ja lisääntymisen, kun näillä ominaisuuksilla on luja geneettinen perusta.

Pyydänkin teitä nyt ottamaan vakavasti nämä itsestäänselvytykset, jopa vähän märehtimään niitä, niin pääsemme ruuansulatuksen seuraavaan vaiheeseen.

Seuraava toteamus ei ole itsestäänselvyys, vaan perusteltu huolenaihe:

Ylämaankarjaa uhkaa sukupuutto

Hyvinkin sata vuotta sitten alkoi ylämaankarjan muutto maailmalle, suurissa määrin etenkin viime vuosisadan puolivälin jälkeen ja kiivaimmin 1970- ja 1980-luvuilla. Ylämaankarjaa on ajautunut niin Etelä-Englannin maaseutuidylliin kuin Pohjois-Saksan niityille, Australian aavikoille, Pohjois-Amerikan preerioille ja Perun Andeille. Joitakin on jäänyt Skotlanttiin.

Yli sataan vuoteen ylämaankarja ei ole juuri missään maailmankolkassa tarvinnut niitä erityisiä ominaisuuksia, jotka alkuaan muotoutuivat rodun ominaispiirteiksi. Rotu on sadan vuoden aikana joutunut mukautumaan muutoksiin: erilaiset ilmastot, talvi-ruokinta, eläinsuojelu, eläinlääkintäohjelmat, harrastuskasvatus, näyttelytoiminta, eikä vähiten erilaiset pyrkimykset mukauttaa rotu tehokkaaseen lihan tuotantoon. Vääjäämättä kaikki ne ovat yhdessä muodostaneet erääläisen sääntelemättömän uudelleenjalostusohjelman.

Tilanteesta todistavat kasvattajien kokoukset, joissa toistuvasti pohditaan vaikeita poikimisia, heikkoja vasikoita, jälkeläistään laiminlyöviä lehmiä, hedelmällisyysongelmia, heikkoja utareita, ennenaikaisia niveltulehduksia ja huonoja jalkoja ja näistä johtuvia ennenaikaisia poistoja.

Maailmanlaajuisesti rotu ei ole vaarantunut puhdasrotuisten kantakirjattujen eläinten vähälukuisuuden vuoksi. Huolen aiheena on luontaisten ominaispiirteiden hiipuminen geneettisen kokonaisuuden todennäköisen rapautumisen myötä. Puhe sukupuuttoon kuoleminen uhasta ei ole vain otsikkoa kirjittävä provokaatio. Upea, näyttävästi pitkäturkkinen ja sarvinen eläin, jolta puuttuvat rodun alkuperäiset toimivat erikoistuneet ominaisuudet, ei auta pysyvästi säilyttämään rodun ydinominaisuuksia.

"Rodun kehittäminen" on todellakin tietys- sä mielessä nykyhetken asialistalla.

2. Rodun kehittäminen - katsaus menneeseen

Rodun edistämistä vai vaarantamista?

A. R. Mackay kirjoittaa artikkelissaan rodun historiasta: ”Naudan jalostus oli melkein tuntematon taito Ylämaissa varhaisina aikoina”. Tilanne muuttui, kun runsas pari sataa vuotta sitten Skotlannin maanviljelijät ryhtyivät tarkoituksella ”kehittämään” karjaansa.

Kehittämisestä tuli varsinainen taikasana 1700-luvun lopulta lähtien. Alkavan teollisen vallankumouksen aikaansaamat nopeat muutokset hedelmöittivät maaseutua, vaikka samalla maatalouteen kohdistui kasvavia vaatimuksia. Tuotannon lisäämistä peräänkuulutettiin. Se oli teknisesti mahdollista, kun otettiin käyttöön uudistuksia: maanparannus, ojitus, paikkauskylvö, parannettu talvirehuntuotanto, rakennetut ruokintapaikat, teiden ja rautateiden rakentaminen, vain joitakin mainitakseni.

Englannin varhainen teollinen vallankumous johti kasvavaan villan ja lihan kysyntään lisääntyvälle väestölle ja laivastolle. Ylämaiden perinteinen omavaraistalous ei enää pystynyt vastaamaan etelän tarpeisiin. Ylämaiden kartanonomistajat, monesti itse Englannissa asuen, katsoivat laajamittaisen lammastalouden vastaavan paremmin ja tuottavammin markkinoihin. Niinpä he puhdistivat alueitaan ihmisistä ja nautakarjasta tuoden tilalle etelästä lammaslauvoja paimenineen.

Karjanjalostuksessa kehittäminen tarkoitti työtä, jossa valintaa ja suunnitelmallista pariuttamista toteutettiin ensi kerran asetettujen tavoitteiden toteuttamiseksi. Näihin asti ylämaankarja ei ollut mikään tarkasti määritelty rotu. Oli vain monia melko erilaisia paikallisia maatiaisrotuja, joilla oli kullakin oma paikallinen nimensä. Kuitenkin yleisesti tunnistettu oli ”crodh dubh”, musta karja.

Englantilainen eläinlääkäri ja maatalouskirjailija W. Youatt julkaisi 1834 kirjansa ”Nautakarja; sen rodut, hoito ja taudit”. Hän käsitteli laajassa luvussa ylämaankarjan eri muotoja. Hän kuvaa ponnistuksia, joita oli tehty viimeisten kuudenkymmenen vuoden aikana karjan tuottavuuden lisäämiseksi ”kehittämisen” avulla. Toisaalta nämä parannukset koskivat eläinten hoito-olosuhteita laajassa mielessä. Toisaalta oli otettu käyttöön tarkoituksellisia jalostusstrategioita. Läntisten saarten sonneja oli tuotu mantereelle parantamaan paikallisia Ylämaan karjoja kirjoittaa Youatt. Läntisillä saarilla ja Argyllin rannikolla viljelijät olivat vakuuttuneet siitä, että ”mikään muu nautarotu ei menesty näillä saarilla ja kyloe (saarten musta karja) tuskin on parannettavissa muilla roduilla risteyttämällä” (W. Youatt). Näin, vaikka oli kyseessä kansallisen karjan parhaiden yksilöiden huolellinen valinta ja parittelu.

Samoihin aikoihin oli meneillään laajoja risteytyskokeiluja valtaosin mantereen keskiosissa ja alamailla. Tähän tarkoitukseen käytettiin lukuisten englantilaisten rotujen sonneja. Riippuen roduista ja paikallisista oloista muutamat risteytykset onnistuivat, toiset eivät. Jopa kokonaisia englantilaisrotuisia karjoja tuotiin paikalla. Nämä eivät kuitenkaan voineet sietää Skotlannin ilmastoa ja niistä luovuttiin tai ne ”sitkistettiin” risteyttämällä Ylämaan sonnilla.

Kyseisen ”kehittämisen” tulokset 1800-luvun loppuun mennessä olivat:

1. Valtava määrä Skotlannin Ylämaan ja Saarten maatiaisnaudoista oli korvattu lampilla.
2. Aina tavalla tai toisella ylämaankarjaan juurensa juontava risteytyslehmä Skotlannin ”hill cow” oli keskeinen osa Skotlannin nautanlihan tuotantoa.
3. Jäljelle jäänyt aito ylämaankarja (kantakirjaus alkoi vasta 1885) oli käynyt harvakuiseksi. Jopa selviönä pidetty ylämaankar-

jan pohjaava risteytyslehmien tuotanto oli uhattuna. Ylämaankarja oli kuitenkin muuttunut melkoisesti. Muinaiset matkailijat olivat nähneet etelään ajettavissa valtavissa karjalaumoissa pieniä, ruttuisia, nälkiintyneitä elukoita ja kuvailleet niitä ”kooltaan kuin lincolnshire-vasikat” (A. R. Mackay). Täysikasvuiset eläimet muistuttivat tuolloin ulkomitoiltaan nykypäivän yksivuotiaita. Huolellinen jalostus ja parempi ruokinta olivat tuottaneet jo nykyisin tuntemamme ylämaankarjaa läheisesti muistuttavia eläimiä. Ensimmäiset askeleet rodun vakiinnuttamiseksi ja sen suojelemiseksi geneettiseltä laimenemiselta otettiin vasta 1884, kun Highland Cattle Society oli perustettu ja kantakirjaan alettiin kirjata tuolloisia, juuri laaditut vaatimukset täyttäviä yksilöitä.

Pitkään on hellitty myyttiä: ”Ylämaankarja on eräs vanhimmista nautaroduista ja säilynyt lähes sellaisena ikiajoista lähtien”. Se on fiktiota, joka ei pitänyt paikkaansa edes kantakirjan ensimmäisten rekisteröintien ai-

kaan. Kantakirjan perustamisen jälkeenkin oli monia karjoja, pieniä ja suuria, joiden omistajat eivät hyväksyneet juuri laadittuja ja rajoittavia ”rotumääritelmiä”. He jalostivat kaupallisiin tarkoituksiin, eivät edustustarkoituksella tai säilyttääkseen rotua. Tilat näkivät maatalouden nousut ja laskut, infrastruktuurin kehittymisen ja kaksi maailmansotaa. Jotkut karjoista olivat epäilemättä perinteisesti puhdasrotuisia, toisissa oli satunnaisesti risteytely vaikkapa shorthorn sonnia käyttäen. Vientikysyntä 1980-luvulla teki taloudellisesti houkuttelevaksi myös kaupallisen, rotupuhtaalta näyttävän ylämaankarjan kantakirjaamisen. Vuonna 1884 alkanut geneettinen yhdistäminen on näin saatu jossain määrin päätökseen, muttei varmasti ilman merkittäviä muutoksia ”ammoisista ajoista” lähtien.

3. Rodun kehittäminen nykyään

“Kysy aina: Onko aikomani toimi hyväksi rodulle?” (Gordon Kohl)

Saksan olosuhteita ei voi verrata kahdensadan vuoden takaiseen Skotlantiin talouden, eläinten hoidon, ilmaston ja ympäristöolojen suhteen. Skotlannissa rotu kehittyi ja sitä kasvatetaan edelleen kovissa olosuhteissa, joita ei edes vähäisiltä osin tavata nykypäivän Saksassa. Skotlannissa rodun kehittäminen oli aikanaan epäilemättä tuotavuuden parannuskeino, kun muiden nautarotujen hyödyttömyys haastavissa oloissa oli käynyt ilmeiseksi.

Nykyisin on kuitenkin täysin epäselvää ja kiistanalaista, mitä parantamisen varaa täällä tänään näemme ylämaankarjassa ja mille haluamme omistautua.

Tilanteemme voidaan muutamien poikkeuksin luonnostella seuraavasti:

- Olemme harrastelijoita. Kasvatamme ylämaankarjaa halusta pitää kyseistä rotua, emme pakosta käytä parhaiten hyödyksi huonot maatilkkumme niille parhaiten sopivan rodun avulla.

- Emme ole viljelijöitä tai lihan tuottajia todella ammattimaisessa mielessä. Eräille lihan markkinointi onnistuu hyvin, kiitos suuren henkilökohtaisen panostuksen ja kekseliäisyyden, rodun ja lihan eksoottisuuden, pienten lihamäärien ja vakiintuneen asiakaskunnan.

- Karjamme ovat pieniä.

- Jalostusta koskevat päätökset perustuvat pääasiassa eläinten ulkomuodon arviointiin, jonka suorittavat karjantarkkailijat, näyttelytuomarit ja itse kasvattajat.

- Menestyminen jalostajana mitataan valtaosin näyttelymenestyksellä.

- Huomiotta ei voida jättää niitä muutamia jalostajia, jotka näkevät rotumme tulevai-

suuden Saksassa vaativan ylämaankarjan muokkaamista moderniksi korkeatuottoiseksi liharoduksi nykyaikaista jalostustekniikkaa käyttäen.

Perinteinen ylämaankarja - eteenpäin kohti juuria

Mielestäni jalostajan tehtävänä 2000-luvun Saksassa on viivästyttää parhaan järjen ja ymmärryksen mukaan edellä kuvattua tahatonta uudelleenjalostusta. Voimme yrittää vähän korjata tai suunnata tätä kehitystä siellä täällä ja käyttää uudenaikaisia jalostusmenetelmiä ja -tekniikoita tähän tarkoitukseen.

Jos jalostusfilosofiaani haluaa kutsua ohjelmaksi, se on kiteytettynä ”Perinteinen ylämaankarja – eteenpäin kohti juuria”. Se toimii pääosin kasvattajien mielissä. Sen tulos syntyy rodun perusolemuksen oivaltamisesta ja ymmärtämisestä ja nöyrästä hyväksymisestä sekä yksittäisen jalostajan rehellisyydestä ja ”karjasilmästä”. Sopivaisuuden taju ja ote oikeista mittasuhteista ovat merkittävämpiä kuin pituusmitat, painot, tietokoneohjelmat ja sääntö- ja määräyskokoelmat. Gordon ”Crop” Kohl, Kanadan Highland Cattle Societyn konkari tiivisti sen puheessaan amerikkalaisille kasvattajille: ”Ylämaankarjan jalostus merkitsee henkilökohtaisen vastuun ottamista tulevaisuudesta. Kysy aina: Onko aikomani toimi hyväksi rodulle?”

Tähän mennessä sanotun pohjalta yritän luonnostella jalostustyön ohjelman perusteet ja kulmakivet. Tarjoan tarkasteltavaksenne ennemminkin ajattelun suuntaviivoja kuin sääntö- ja ohjekokoelmaa.

Ole vakavissasi!

Aloitamme siitä, että jokainen pieninkin karjan kasvattaja ottaa kaikki edellä mainitut rotumme itsestäänselvyydet vakavissaan. Jos emme esimerkiksi ota vakavissamme sitä, että eläintemme taipumus rasvoittua

voimakkaalla ruokinnalla on yliveraisen kylmään ilmastoon ja lyhyeen kasvukautteen sopeutumisen kääntöpuoli, silloin emme myöskään käsitä, mitä korvaamatonta vahinkoa saisimme aikaan, jos ultraäänitutkimusten ja DNA-analysien avulla valitsisimme vain voimakasta ruokintaa kestäviä yksilöitä hukaten rasvoittumiskyvyn. Olisimme jalostamalla tuhoamassa yhden rotumme perustavanlaatuisista ominaisuuksista: kestävyiden ja selviämiskyvyn.

Hyväksy!

Seuraava askel on hyväksyä tosiasiat sellaisinaan. Meillä on rotu, joka ei sovellu vallitsevaan käsitykseen tehokkaasta lihan tuotannosta – piste. Kukaan ei pakota meitä kasvattamaan juuri tätä rotua.

Tee arvojärjestys!

Rotumme ydinpätevyyyksiä täysin edistävä jalostusohjelma ei periaatteessa ole vaikea. Esimerkiksi kanadalainen jalostaja Don Badger Québecistä on kuvaillut toimintaansa (Highland Cattle Journal der Hochlandrinder-Züchter in Deutschland 6/2001, 38-47):

Jalostuseläimet ovat ympäri vuoden ulkona huonotuottoisilla alueilla ja talvet ovat kovia ja kesät lyhyitä. Jokainen lehmä, joka ei tiinehdy tai luo vasikkansa, tarvitsee poikimisapua, ei hyväksy vasikkaansa, ei tuota riittävästi maitoa tai omaa huonot utareet, karsitaan pois. Jokainen vasikka, joka ei ole elinvoimainen, ei ime tai tarvitse muutoin apua selvittääkseen, on teuraseläin. Jokainen eläin, jolla on utereongelmia, huonot jalat tai nivelet, karsitaan.

Vasta kun on radikaalisti poistettu eläinaine, joka ei muinoin olisi itse selvinnyt hengissä, päästään positiiviseen valintaan. Valitaan eläimet, joilla on paras maidontuotanto ja kasvukyky. Vain paras kolmasosa näistä jätetään jalostusohjelmaan.

Jalostus, jossa yksiselitteisesti asetetaan äidilliset ominaisuudet etusijalle ja suorite-

taan tämän mukaista, radikaalia karsintaa, ei ole vaikeaa. Lähtökohdaksi tarvitaan kuitenkin riittävän suuri karja ja toimiva, taloudellisesti kannattava lihan markkinointi, sekä myös taloudellinen intressi – tai vielä mieluummin taloudellinen riippuvaisuus – kyseisten toimien onnistumiseen. Taloudellinen menestyminen on joskus luotettavampi ohje-nuora kuin moraaliset periaatteet.

Toimiva emolehmä

Arvioikaamme omia emojamme intohimotomasti. Jakakaamme plussia jokaisesta tiineydestä ja tasaisesti vuoden pituisesta poikimavälistä, jokaisesta ongelmattomasta poikimisesta, jokaisesta terveenä syntyneestä ja vierotetusta vasikasta, hyvistä utareista, toimivista ja kestävästä, pitkästä tuotantoiästä ja mukavasta luonteesta.

Antakaamme miinuksia jokaisesta luomista, jokaisesta virheellisestä vasikasta, jokaisesta apua vaatineesta poikimisesta, jokaisesta utaretulehduksesta ja huonoista utareista, sorkka- ja nivelongelmista, vanhempien tai sisarusten karsimisesta, olipa syy siihen mikä tahansa, ja viheliäisestä luonteesta. Varmistukaamme, etteivät vaikeudet johdu omista virheistämme, huonosta hoidosta, kivennäisten puutteesta tai vastavasta.

Näin saamme arvioitua lehmiamme toimivuutta, emmekä tarvitse muita apuvälineitä, kuin huolelliset, eläinakohtaiset muistiinpanot. Emon toimivuus on jalostusohjelmamme tärkein valintaperuste. Se on tärkeämpi, kuin eläimen koko, maidontuotanto, rakennearvostelu tai näyttelymenestys.

Maidon tuotto

Joudumme yllätykseksemme toteamaan, että toimivimmat emomme eivät ole laitumen silmiinpistävimpiä kaunottaria, vaan pikemminkin vaatimattomia otuksia. Hämmästellään toteamme, että nämä tavanomai-

set eläimet vieroittavat säännöllisesti hyvin kehittyneen vasikan ja kykenevät antamaan sille paljon enemmän kuin vaikuttavamman näköiset kanssasisarensa. Eron voi parhaiten havaita, kun poikimiskausi on lyhyt ja useimmat vasikat ovat sunnilleen samankäisiä. Ero ilmaisee emon yli muiden olevaa maidontuottokykyä, joka puoltaa vahvasti toimivan emon pitämistä edelleen laumassa. Lisäksi sen jälkeläisiin tulee kiinnittää erityistä huomiota seuraavalla valintakierroksella.

Yksilökehitys vierotuksen jälkeen

Kun olemme, ainakin mielessämme, karsineet heikoimmat emomme ja niiden jälkeläiset, seuraamme parhaiden emojemme parhaiten kasvaneita vasikoita vierotuksen jälkeen pystyäksemme arvioimaan niiden vastaisen kasvun. Seuraavan vuoden lopulla voimme todeta, millaiseen kasvuun ovat ylittäneet ylivertaisen maitoruokinnan saaneet vasikat. Löytyykö niiden joukosta jokunen, jolla on muita parempi tulos vierotuksen jälkeen? Eriikäisten emojen eriikäisten vasikoiden painoja voidaan verrata käyttämällä laskennallisia kaavoja (esimerkkejä Don Badgerin jo mainitussa artikkelissa).

Ulkoisen arviointi

Jos seuraamamme eläin osoittautuu vielä ulkoisessa tarkastelussa rotutyypilliseksi ja rakenteeltaan korrektiksi, on meillä vihdoin edessämme eläin, joka on sopiva korvaamaan emoryhmästä poistuvia eläimiä.

Ulkoisen arviointi tulee tarkoituksella valintaperusteeksi vasta tässä vaiheessa. Ymmärrän ja jaan jokaisen kasvattajan ilon harvinaisen kauniista eläimestä. Jalostuksessa kauneus saa kuitenkin olla vasta kakun siloteltua, ei jalostusvalintojemme pohja.

Rakenteen ulkoista arviointia koskee teamuus: Jos eläin polveutuu vanhempiensa pitkäikäisistä toimivista linjoista, sen rakenne on todennäköisesti eheä. Tässäkään vaiheessa silmämääräisen arvioinnin ei pitäisi

ohittaa arvokasta tietoa nautan esivanhemmista. Esimerkiksi vanhin emoni sai nuorena lehmänä suunnilleen viisitoista vuotta sitten tapahtuneessa tarkastuksessa niukasti keskiarvon ylittävät pisteet rakenteensa virheettömyydestä. Nykyään se on 20-vuotias, terve jaloistaan ja imettä kuudettatoista vasikkaansa, joten uskoni sen lupaavaan perimään on osoittautunut oikeutetuksi.

Ulkoisesta arvioinnista sanottu pätee myös näyttelymenestykseen. Olemme valinneet kuvatulla tavalla korvausemoksi hiehomme. Kun se menestyy näyttelyssä, kyseessä on itsellemme päävoitto, ja ilomme on oikeutettua. Mutta toimivaan suorituskykyyn perustuva omaehtoinen jalostus tarkoittaa sitä, että pitäydymme tässä eläimessä, vaikka se ei menestyisi näyttelyssä. Kääntäen: Lajissaan parhaaksi palkitusta hiehosta eivät näy sen omat ja sukulinjan toimivat ominaisuudet. On surullisen monia esimerkkejä vasta-alkajista, jotka ovat kokeneet kalliin mahalaskun ostettuaan umpimähkäisesti hintavan näyttelyvoittajan odottaen perustavansa tällä tavalla upean ylämaankarjalauman. Biologinen toimivuus ja silmämääräinen arviointi voivat olla todella ristiriitaisia. Tästä huolimatta näyttelymenestystä pidetään monesti laadun jalostuksen tason päämittarina. Emme vielä erota kyllin selvästi toisistaan näyttelymenestystä ja jalostusarvoa.

Tarvitsemme lehmän isiä, emme sonnien emiä

Toistaiseksi olen keskittynyt puhumaan yksiselitteisesti lehmistä ja hiehoista. Tietysti samat jalostusperusteet koskevat myös siitossonnin valintaa. Jos hyväksymme väittämän "ylämaankarja on feminiininen rotu", sonnipuolella syntyy mietelauseen omainen huudahdus "Etsitään naisellisia sonneja!".

Tämähän ei tarkoita, että sonnien pitäisi näyttää lehmältä. Sonninkaan kohdalla ulkonäkö ei saa olla keskeinen valintaperuste. Feminiiniset ominaisuudet kuten toimivuus,

jota olemme etsimässä, eivät näy sonnina katsomalla. Koska "sonni on puoli karjaa", on ratkaisevan tärkeää tarkastella mainittuja feminiinisen toimivuuden tunnusmerkkejä sonnien esivanhemmissa.

Sonnivasikalla, jolla on mielestämme mahdollisuuksia siitossonniksi, täytyy olla poikkeuksellisen toimiva molempien vanhempien sukuperä, jossa feminiiniset ominaisuudet ovat selkeästi periytyviä. Tässä kompromissit eivät ole tarkoituksenmukaisia. Jos jalostuksemme pääkohteena on toimiva lehmä, tarvitsemme karjassamme "sonnin emän" sijasta "lehmän isää".

Lupaavan sonnivasikan täytyy olla ensi silmäyksellä paras ikäluokassaan osoittaen siten emänsä hyvää maidontuotosta. Sen jälkeen sen täytyy osoittaa erinomaista omaa kasvukykyä ja olla kaksivuotiaana esimerkillisen raamikas ja lihaksikas yksilö.

Ylämaankarjan jalostuskäytäntö on epäjohdonmukaista, myös Saksan ulkopuolella. Vaikka feminiinisen toimivuuden käsitteen merkitys hyväksytään, se osoittautuu tuskin muuksi kuin puheeksi. Sonneissa tavoitellaan yhä näkyviä, mitattavia päättösonnin ominaisuuksia. Käytäntöä arvosteleva vastaväite kuuluu: "Mihin tämä johtaa? Jos jatkamme käyttämällä näitä rodulle epätyy-

pillisiä jättejä, päädymme charolais'ltä näyttävään ylämaankarjaan kaikkine ongelmineen." En pidä tätä jupinaa oikeana vastaväitteenä, koska se osuu asian viereen. Keskeistä ei ole koko tai paino sinänsä. Koko ja paino voivat tosin vaarantaa rodun, kun ja jos – kuten aivan liian usein tapahtuu – näkymätön toimiva taustarakenne

puuttuu. Mutta jos kiinnitämme rodun raudanlujasti perinteisiin feminiinisiin laatuominaisuuksiin yhtäällä, sonnit eivät kasva toisaalla charolais-taivaisiin. Kun jalostusohjelmamme kerran tuottaa upean näköisen poikkeuksellisen hyvin kasvavan sonnivasikan, olemme todella edistyneet.

Sonni on bonus

Sain tämän kätevän iskulauseen kasvattajan aarrearkusta Hebri deiltä erään kaupallisen ylämaankarjan karjanhoitajalta. Iskulause kiteyttyi tavasti. Laajalti harrastettu "sonnien jalostaminen" tavoittelemalla pakonomaisesti päättösonnin ominaisuuksia, vaalimalla ja paisuttelemalla saavutettuja ominaisuuksia ja esittelemällä näyttelyn mestari toisensa jälkeen asiantuntevasti, tämä kaikki ei ole ylämaankarjan jalostamista. Kun karjaa jalostetaan johdonmukaisesti feminiinisten ominaispiirteiden korostamiseksi, ulkonäköltään silmiinpistävä sonnivasikka on harvinaisen tapaus. Paljon harvinaisempi kuin voisi odottaa markkinoilla olevien nuorsonnien lukumäärän perusteella. Lopulta sellainen sonnivasikka todella putkahtaa kohdallesi ja hierot silmiäsi epäuskoisena, huudahdat "Jumaliste!" sekä nautit halulla oman jalostustyösi ylimääräisestä bonuksesta.

”Tietokoneella ei voi jalostaa hyvää ylämaankarjaa.”

(Jack Ramsay, lainaus Ú. Cochranelta)

Lainattuani useimpia lempiajattelmiani haluan lopettaa huippusuosikkiini: ”Tietokoneella ei voi jalostaa hyvää ylämaankarjaa” – eikä punnitsemalla ja mittaamalla eläimiä yhä uudelleen ja uudelleen. Hyvässä ylämaankarjan jalostuksessa ei ole kyse pelkästä tekniikasta ja biotekniikasta. Näillä on oma osuutensa eikä minulla ole minkäänlaisia ongelmia käyttää hyväksi teknisiä apuneuvoja. Hyvä ylämaankarjan jalostus – artikkelini sanoma ja uskontunnustus – etenee ainoastaan, kun perustana on tosiasioiden ymmärtäminen ja hyväksyminen: Mikä tekee ylämaankarjasta sen, mitä se on, mikä on sille leimaa antavaa, mikä tekee siitä erityisen ja mikä erottaa sen muista rodusta. Mitä tahansa teknisiä hienouksia käytetäänkään, jalostuksen perusvoimavarat ovat rehellisyys, johdonmukaisuus ja kärsivällisyys.

Kirjallisuutta
Ú. F. Cochran: A Keen Eye. Edinburgh 1996.
Highland Cattle, Journal der Hochlandrinder-Züchter in Deutschland, 7/2002, 8/2003.
G. Kohl (Toim.): A Canadian Breeder's Guide to Highland Cattle. Québec 1999.
A. R. Mackay: Highland Cattle – History of the Breed. Bagpipe, Summer 2002.
W. Youatt: Cattle; Their Breeds, Management and Diseases. London 1834.

Stephan Janz toiminnastaan ylämaankarjan parissa

Synnyin 1950 ja kasvin ilman maalais-
taustoja kaupunkilaisena Etelä-Saksan Heidelbergissä. Kuusivuotiaasta alkaen aina kaksikymppiseksi asti vietin kuitenkin kaikki koululomani hyvän ystävän isolla maatilalla lähellä Itämeren rannikkoa. Sieltä kumpuaa intohimoni maanviljelykseen ja karjanhoitoon.

Opiskelin yliopistoissa Berliinissä, Heidelbergissä, Münchenissä ja Hampurissa ja minusta tuli yleislääkäri. Myöhemmin, jo naimisissa, 80-luvulla muutimme maaseudulle, jossa nyt asustamme, Ala-Saksin koilliskulmalle muutaman minuutin matkan päähän tuolloisesta Itä-Saksan rajasta. Siellä aloin tutustumiseni ylämaankarjaan. Ostin ensimmäisen lehmäni vasikka allaan sekä kolme hiehoa kasvattajakumppanilta, joka oli tuonut eläimet maahan Skotlannista. Näin sai alkunsa pieni karjani ”von Jiggel”.

Kaikki oli opiskeltava tyhjästä ja olin päättänyt oppia mahdollisimman paljon Skotlannin kasvattajilta. Seurauksena oli edelleen jatkuva riippuvuus, kuvaannollisesti olen yhä koukussa. Liityin Saksan ja Skotlannin tuottajayhdistyksiin, tutustuin lukemattomiin tiloihin ja kasvattajiin Skotlannissa, kuten myös Saksassa, kävin säännöllisesti Obanin karja- ja myyntinäyttelyissä, samoin monissa muissakin Englannin näyttelyissä. Pyysin kokeneita tuomareita ottamaan minut mukaansa oppipojaksi ja aloittelevaksi tuomariksi ja selittämään minulle, mitä he tarkkailivat kehässä. Kutsuin Skotlannin yhdistyksen kenttäneuvoja (fieldsmen) katsomaan omaa pientä karjaani ja antamaan hyvä neuvoja. Olin aktiivisesti mukana Saksan tuottajayhdistysten asioiden hoidossa ja Ala-Saksin yhdistyksen perustajajäsen ja myöhempi puheenjohtaja. Kuuluin vuosikautia Saksan Highland Cattle -vuosikirjan toimituskuntaan. Minut kutsuttiin Highland Cattle Societyn

Stephan oikealla kasvattamansa Saksan vuoden 2008 championsonnin Seumas Ruadh 2. von Jiggel ja tämän onnellisen omistajan seurassa

näyttelytuomariksi ja olen tuomaroinut näyttelyitä Saksassa, Tanskassa, Skotlannissa, Itävallassa ja Sveitsissä.

Näin olen toiminut ylämaankarjan parissa yli 25 vuotta. Olen kasvattanut muutamia hyviä yksilöitä ja yhtäkaikki myös muutamia ei niin hyviä, olen saanut menestystä näyttelyissä, muun muassa kolme uroschampionia

nia kansallisessa näyttelyssämme ja vienyt jalostuseläimiä ulkomaille. Olen tavannut mielenkiintoisia ihmisiä ja saanut hyviä ystäviä ylämaalaisten kasvattajista. Innostukseni rotuun ja sen kulttuuritaitoihin on pysynyt yhtä vilkkaana kuin alussakin, mutta kasvanut ja syventynyt vastuuna ja huolena rodun aitouden säilymisestä.

Toimitustyö ja käännös Matti Mäkelä ja Riikka Palonen

Toimitettu käännös perustuu Dr Janzin englanninkieliseen tarkistettuun, mutta julkaisemattomaan artikkeliversioon, joka on nähtävissä Suomen Highland Cattle Clubin jäsenisivustossa. Lisäksi on käytetty alkuperäistä saksankielistä artikkelia Zuchtverbesserung (Highland Cattle Journal der Hochlandrinder-Züchter in Deutschland 13/2008), joka joissakin yksityiskohdissa ja sanonnoissaan poikkeaa englanniksi käännettystä.

Suomennos on tehty Dr. Jantzin luvalla. Vastuu mahdollisista käännösepäätarkkuuksista ja virhetulkinnoista on täysin kääntäjillä. Valitettavasti Dr. Jantzin omintakeista kirjoitustyyliä ei aina ole ollut mahdollista ilmaista helposti suomeksi, joten käännös saattaa paikoin sanavalinnoissaan ja lauserakenteissaan poiketa alkuteksteistä niiden keskeisen sanoman kuitenkin muuttumatta.